

PASI IHALAINEN

Taivaan filosofiaa ja alkuperäistä demokratiaa

Claude Fauchet'n vallankumouksellinen kristinusko 1789–1791

Toisin kuin vanhemmassa 1700-lukututkimuksessa usein oletettiin, valistus ja kristinusko eivät välttämättä olleet toistensa vastakohtia. Pasi Ihalaisen analysoima Claude Fauchet'n tapaus osoittaa, että myös Ranskan historiassa voidaan puhua kristillisestä valistuksesta. Sielläkin nousi 1700-luvun lopulla sisällöltään uudistunut poliittisen saarnaamisen genre, jossa kristinuskoa mukautettiin modernisoituvan kansallisuusajattelun ja uudelleen määritellyn demokratian tarpeisiin.

■ Claude Fauchet'n (1744–93) hahmo haastaa stereotyyppiset käsityksemme 1700-luvulla eläneestä pappismiehestä. Jo uransa alkupuolella tämä porvaristaustainen ja korkeasti koulutettu katolinen pappi otti saarnoihinsa vaikutteita valistusfilosofiasta. Ajan virtausten seuraaminen ei hänen urakehitystään ainakaan hidastanut. Fauchet'sta tuli puhujantaitojensa ja perheen yhteyksien ansiosta ensin Besançonin kardinaali-arkkipiispan apulainen ja sitten vaikutusvaltaisen Choiseul'n markiisin kotiopettaja, bretagnelaisen luostarin apotti ja lopulta kuninkaallinen saarnaaja. Fauchet pääsi siis aristokraattien suosioon, mutta piispaksi hänellä ei syntyperänsä vuoksi ollut asiaa.¹

Luonteeltaan Fauchet'ta on luonnehdittu kiihkeäksi ja äärimmäisyyksiin taipuvaiseksi. Puolueettomia luonnehdintoja ristiriitaiseksi koetusta persoonasta on tosin vaikea löytää. Fauchet ei kaihtanut perehtyä valistusajatteluun eikä ilmaista siitä kumpuavia yhteiskunnan uudistamisen vaatimuksiaan. 1780-luvulla hän saattoi kuningashuoneen

jäsenten läsnä ollessa kritisoida ylimystön ylellistä elämää vertaamalla sitä köyhien elämän kurjuuteen ja varoittaa kuningasta yhteiskunnallisesta tyranniasta. Vaikka puhdasoppiset katolilaiset tällaisista puheista provosoituivatkin, vakavampia seuraamuksia niillä ei yleensä ollut.

Vuonna 1788 Fauchet meni kuitenkin liian pitkälle. Vaatimus aristokratian erivapauksien lakkauttamisesta johti silloin hänen karkottamiseensa hovista.² Tämä ja vallankumouksen puhkeaminen vapauttivat Fauchet'n siirtymään kuninkaan saarnaajasta pariisilaisten saarnaajaksi. Vielä yleissäätyjen kokoontumisen aikoihin keväällä 1789 julkaistussa kirjassaan Fauchet oli esittänyt varsin maltillisia näkemyksiä, mutta hänen kielenkäyttönsä radikalisoitui vallankumouksen myötä nopeasti.

Vallankumousjohtajasta terrorin uhriksi

Heinäkuun 14:nä Fauchet osallistui Bastiljin valtausta edeltäneisiin neuvotteluihin ja väitti myöhemmin osallistuneensa itse valtaukseseenkin. Kuninkaallisen saarnaajan nimikettä edelleen käyttäen hän piti kolme saarnaa yhteenotossa kaatuneiden muistolle. Vallankumouksen johtohenkilöt siinä missä tavalliset pariisilaisetkin olivat kuulemassa näitä saarnoja, joissa – yleisön tunteja heijastellen – kritisoitiin vanhaa valtaa ja ylistettiin kansanjoukkojen toimintaa, vallankumouksen marttyyreja sekä koittanutta vapauden aikakautta. Fauchet julisti jatkossakin asteittain radikalisoituvaa tulkintaa kristinuskosta vapauden, demokratian ja sosiaalisen tasa-arvon uskontona. Aina vuoteen 1792 saakka hän pysyi näin mukana vallankumouksen valtavirrassa.

Loppukesän 1789 saarnat nostivat Fauchet'n vuoden ajaksi Pariisin kommuunin jäseneksi ja neljään otteeseen sen puheenjohtajaksikin. Perustamassaan, Palais Royalissa kokoontuneessa patrioottisessa *Cercle social*issa ja toimittamassaan, tammikuusta 1790 heinäkuuhun 1791 ilmestyneessä *La Bouche de Fer* ('rautasuu') -lehdessä Fauchet esitteli kriittisesti mutta ihailien Jean-Jacques Rousseau'n ajattelua. Hän ei selvästikään nähnyt mitään erityistä ristiriitaa Rous-

seaun filosofian ja kristinuskon välillä. Fauchet'n tuki toisaalta kirkon uudistamiselle, toisaalta tasa-arvovaatimuksille saivat niin paaville uskolliset katolilaiset kuin jakobiinitkin suhtautumaan häneen varauksellisesti.³

Fauchet liittyi jakobiineihin sen jälkeen kun hänet oli keväällä 1791 valittu vaaleilla uuden konstitutionaalisen eli ”valtiollisen” kirkon piispaksi. Calvadoslaiset valitsivat hänet myös departementinsa edustajaksi lakiasäätävään kokoukseen ja edelleen konventtiin. Konventissa Fauchet toimi kunnan vallankumouksellisen tavoin: kritisoi paaville uskollisina pysyneitä pappeja ja vastusti liiallista monarkin mielistelyä. Osa katolilaisista tulkitsikin hänen kääntyneen ’filosofiksi’ ja suorastaan uskonnonvastaiseksi luopiopapiksi. Fauchet'n väitettiin piilottaneen kalotin takataskuunsa ja jatkaneen politikointia silloinkin, kun konventissa oli keskusteltu papinpuvun käytön kiellosta.⁴

Sen sijaan että toistaisimme niin katolisen kuin antiklerikaalisen historiankirjoituksen Fauchet'lle langettamaa tuomiota, on syytä pohtia mahdollisuutta, että Fauchet todella tavoitteli vilpittömin mielin kompromissia reformeja kaipaavan kristinuskon ja vallankumouksen välille.⁵ Valtionkirkon propagoimaa poliittista teoriaa uudistaessaan hän ei ainakaan ollut yksin: vastaavaa oli esiintynyt protestanttisten maiden johtavan papiston piirissä kautta 1700-luvun jälkipuoliskon. Myös toiset ranskalaiset hovisaarnaajat olivat kunnostautuneet valistusajatuksen soveltajina. Fauchet oli tosin näistä uudistusmielisistä papeista kaikkein radikaaleimpia.

Vielä vuonna 1791 Fauchet piti vallankumousjohtajia miellyttäneitä saarvoja. Vallankumouksen radikalisoituminen vuonna 1792 johti kuitenkin hänen kannaltaan kohalokkaaseen käänteeseen. Fauchet'ta alettiin pitää girondistina etenkin sen jälkeen kun hän oli vastustanut Ludvig XVI:n kuolemantuomiota. Häntä ei enää päästetty ääneen konventissa. Samaan aikaan hän puolusti lehtikirjoituksissaan pappien selibaatin säilyttämistä, vastusti diktatuuria ja kannatti eräänlaista suoraa demokratiaa.⁶ Niin vallankumoukselliset kuin vastavallan-

kumouksellisetkin olivat nyt valmiita hylkäämään hänet.

Fauchet'n on väitetty ”muuttaneen mieltään” vuonna 1792, mutta ennemminkin hän näyttää jatkaneen periaatteidensa puolustamista samaan aikaan kun radikaalimmat vallankumoukselliset olivat hylkäämässä luomansa konstitutionaalisen kirkon. Fauchet'n ja hänen kaltaistensa kyvyttömyys seurata vuoripuolueen jyrkkää tasavaltalaista linjaa kävi terrorin kaudella 1793 vaaralliseksi. Seurasi jakobiineista erottaminen, syyte osallisuudesta Jean-Paul Marat'n vastaiseen salaliittoon ja lopulta kuolemantuomio ja teloitus giljotiinilla 31. lokakuuta 1793.

Fauchet oli osoittanut pitkälle menevää pyrkimystä sovittaa yhteen kristillinen traditio ja vallankumouksen kulloinkin vallalla ollut ideologia. Vuonna 1793 hän ei kuitenkaan enää taipunut osoittamaan riittävän radikaalia maallista tasavaltalaisuutta. Kompromissin etsijänä Fauchet sai jälkipolvien tuomion,⁷ etenkin kun vallankumouksen radikaalin vaiheen aikana syntynyt mustavalkoinen käsitys toisaalta valistuksen

1. 'Claude Fauchet', teoksessa Adolphe Robert & Gaston Cougny (toim.) *Dictionnaire des parlementaires français 2*, Paris: Bourloton 1890; Norman Ravitch (1974) 'The Abbé Fauchet: Romantic Religion During the French Revolution', *Journal of the American Academy of Religion* 42, 247–262. Ravitch tekee hyvää yhteenvetoa vanhemmasta Fauchet'ta koskeneesta tutkimuksesta mutta tulkitsee hänen ajatteluaan universaalina ja Fauchet'lle itselleen tuntemattoman ”romantiikan” käsitteen kautta.

2. Ravitch (1974) 258; R. B. Rose (1986) 'Claude Fauchet, 1744–1793, and the French Revolutionary Origins of Christian Democracy', *Australian Journal of French Studies* 23, 83–101; Nigel Aston (2000) *Religion and Revolution in France 1780–1804*, London: Macmillan, 89.

3. Jean Cornillon (1908) *L'Abbé Claude Fauchet: prédicateur du roi, membre de la commune de Paris*, Moulin, 267; Ravitch (1974) 249, 259.

4. A. Bernard (1901) *Le sermon au XVIIIe siècle: Étude historique et critique sur la prédication en France, de 1715 à 1789*, Paris, 587–607; Gary Kates (1979) 'Priest and politician: Claude Fauchet's episcopal campaign of 1791', *Consortium on Revolutionary Europe 1750–1850*, 140–147, pitää piispanvaalia osoituksena Fauchet'n kyvystä poliittikkona, ei pelkkänä ideologisena haihattelijana.

5. Fauchet'n kristillisyyden vilpittömyydestä ks. Ravitch (1974) 248.

6. Ravitch (1974) 249.

7. Bernard (1901) 473; Rose (1986) 83–85.

ja vallankumouksen ja toisaalta perinnäisen katolisuuden perustavaa laatua olevasta vastakkaisuudesta hyväksyttiin varsin yleisesti myös myöhemmän historiankirjoituksen viitekehykseksi. Fauchet oli halunnut olla samaan aikaan sekä valistunut ja vallankumouksellinen että kunnan kristitty, joten hänelle ei jäänyt tässä jaottelussa sopivaa kategoriaa.⁸ Niin katolilaisen oikeiston kuin antiklerikaalisen vasemmistonkin näkökulmasta Fauchet oli sääliävä luopio.

Sen sijaan että Fauchet olisi alun alkaen tuomittu epäonnistumaan, hänen kohtalokseen näyttää koituneen vallankumouksen kontingentti radikalisoituminen. Kristinusko toisaalta ja vallankumouksen propagoima uudenlainen kansallisuusajattelu ja demokratia toisaalta eivät vielä vallankumouksen alkuvuosina olleet toisensa poissulkevia ilmiöitä. Ranskan alemman papiston keskuudessa oli ollut paljonkin vallankumouksen ja kirkon uudistamisen kannattajia. Vasta vallankumouksellisen kirkon perustaminen, terrori ja niin kutsuttu dekristianisaatio tekivät vallankumouksesta ja kristinuskosta toistensa vihollisia.

Neljä näkökulmaa Fauchet'n ajatteluun

Tätä innovatiivista mutta ristiriitaiseksi koetua ajattelijaa voidaan ymmärtää sijoittamalla hänen tuotantonsa neljään kontekstiin, jotka ovat jääneet vanhemmassa tutkimuksessa turhan vähälle huomiolle. Nämä ovat 1700-luvun länsieurooppalainen poliittisen saarnaamisen perinne, 1700-lukututkimuksessa vahvistumassa oleva tulkinta valistuksen ja uskonnon rakentavasta vuorovaikutuksesta, kansallisuusajattelun modernisaatiosta käyty keskustelu sekä Ranskan vallankumouksen asteittainen radikalisoituminen.

Tutkimuskysymyksiksi nousevat tällöin seuraavat: miten Fauchet toimi poliittisen saarnaamisen perinteen puitteissa, millä tavoin hän edusti kristillistä valistusta, mitä voidaan päätellä hänen tekstiensä perusteella vallankumouksen ideologian ja erityisesti sen muovaaman uudenlaisen kansallisuusajattelun ja perinteisen uskonnon väli-

sestä suhteesta, ja miksi Fauchet'n reformi lopulta epäonnistui? Mainitut kontekstit auttavat ymmärtämään Fauchet'ta yksittäisenä ajattelijana. Samalla Fauchet'n tekstien tulkitseminen niiden puitteissa osoittaa mielenkiintoisia seikkoja valistuksen, vallankumouksen ja uskonnon välisestä problemaatiikasta laajemminkin. Esille nousee näkökulmia, jotka ansaitsevat edelleen lisähuomiota 1700-luvun lopun yhteiskunnallisen ja poliittisen ajattelun tutkimuksessa.

Fauchet'n tuotanto osoittaa osuvasti, ettei valistusta ja Ranskan vallankumousta tule tarkastella yksinomaan totaalisina vaihtoehtoina kristilliselle traditiolle. Onkin syytä kiinnittää huomiota valistuksen ja kristinuskon – ja jopa vallankumouksen ja perinnäisen uskonnon – väliseen vuorovaikutukseen ja ajoittain rakentavaankin vuoropuheluun. Tällainen lähestymistapa edellyttää, että jatkamme 1900-luvun historiankirjoitukselle tyypillisen yksinkertaistavan sekularisaatioteorian purkamista. Kaikkein intomielisimpien modernisaatiotulkintojen rinnalle on edelleen nostettava 1700-luvulle tyypillisten traditionalististen ajattelutapojen ja innovatiivisen ajattelun vuorovaikutuksen ennakkoluuloton tarkastelu. Samalla tulisi pohtia myös nationalismin modernia ja puhtaan maallista luonnetta korostaneiden teorioiden lieventämistä.

Fauchet ja poliittisen saarnaamisen perinne

Ensisijaisesti Fauchet'n ajattelu tulisi nähdä osana sitä poliittisen saarnaperinteen puitteissa tapahtunutta kansallisten yhteisöjen perusarvojen uudelleenmäärittelyä, jota oli ilmennyt läntisen Euroopan maissa pitkin 1700-lukua. Vaikka saarna poliittisen(kin) puheen muotona muuttui sinänsä vähän, saarnojen sisällöt uudistuivat merkittävästi 1700-luvun jälkipuoliskolla kaikkialla läntisessä Euroopassa. Tätä muutosta voidaan pitää yhtenä osoituksena käynnissä olleesta uskonnollis-poliittisen ajattelun modernisaatiosta.⁹

Englantilaisten, alankomaalaisten ja ruotsalaisten poliittisten saarnojen sisällönanalyysin perusteella on ilmeistä, että valtionkirkkojen papisto osallistui 1700-luvun lo-

pulla kansallisten yhteisöjen käsitteellistämiseen uusin, vähemmän teologisin ja joskus suorastaan maallisin keinoin. Kristinuskon perusopetuksesta pidettiin kiinni, mutta johtava papisto sopeutti – viiveellä tosin – poliittisen sanomansa maallisen eliitin enemmistön käsitysten mukaiseksi. Uskonnollis-poliittisten arvojen uudelleenmäärittely ja maallisten poliittisten kielten sisällyttäminen poliittisiin saarnoihin oli eritahdista eri maissa: kaikkein vaivattomimmin muutokseen lähti mukaan Englannin kirkon whigiläinen papisto, kun taas Ruotsin luterilaisen ja Alankomaiden reformoidun papiston piirissä muutos tapahtui huomattavasti hitaammin.¹⁰

Kiinnostavimman vertailukohdan Ranskan kannalta tarjoaa Britannia. Anglikaanisen papiston poliittisissa saarnoissa englantilainen kansakunta muuntui 1700-luvun kuluessa Israelin kaltaisesta syntiin langenneesta ja jumalallisia rangaistuksia odottavasta kansasta entistä aktiivisemmaksi poliittiseksi toimijaksi, joka pyrki edistämään yhteistä hyvää tässä maailmassa. Käsitykset niin Jumalasta kuin ihmisestäkin muuttuivat entistä optimistisemmiksi. Kansallisen yhteisön käsitettä laajennettiin siten, että se tunnusti aiempaa selvemmin uskonnollisen monimuotoisuuden. Monarkia määriteltiin vähemmän tunnustuksellisin sanakääntein. Raamatullisen kielen sijaan kansallista yhteisöä rakennettiin entistä enemmän klassisen tasavaltalaisen patriotismin, vapauden, kaupan ja tieteellisen edistyksen kielten avulla.

Ranskalaisia 1700-luvun poliittisia saarvoja on sen sijaan tutkittu vain vähän. Katolinen historiankirjoitus on pitänyt valistus-henkisiä kirkonmiehiä pettureina, kun taas vallankumouksen historiaa tutkineet ovat katsooneet kaikkien kirkonmiesten olleen kehityksen vastustajia, joiden tuotokset eivät ole huomion arvoisia. Valistuneen saarnaamisen olemassaolo on vielä aivan äskettäinkin kiistetty. Saarvojen rooli monarkian julkisuuskuvan rakentamisessa on tunnus-tettu, mutta niissä käytetyn yhteiskunnallisen ja poliittisen käsitteistön muutos on yleensä sivuutettu.¹¹ Toisaalta on käynyt ilmeiseksi, että esimerkiksi yleissäätyjen ava-

jaisissa 4.5.1789 pidettyä uudistusmielistä saarnaa seurasi laaja julkinen debatti.¹² Poliittisen saarnagenren vertailevaa tutkimusta onkin syytä laajentaa tunnustamalla myös ranskalaisten saarvojen rooli poliittisen keskustelun väylänä vielä vallankumouksen alkuvaiheessakin.

Aluksi on kuitenkin tarpeen tarkastella ranskalaisen poliittisen saarnan perinteisempää, monarkistista muotoa. Esimerkkini ovat Ludvig XVI:n valtaannousun ajoilta vuodelta 1774, jolloin Fauchet piti ensimmäisen poliittisia vallanpitäjiä miellyttäneen saarnansa. Kaksi muuta samassa kontekstissa pidettyä saarnaa auttavat suhteuttamaan Fauchet'n tekstiä ajan keskusteluun. Ne osoittavat, että niin valistusvirtaukset kuin ajalle tyypillinen patriotismin ja kansakunnan kieli olivat tulleet jo tuohon mennessä osaksi ranskalaisten poliittisten saarvojen argumentaatiota.

Tutkijat ovat esittäneet erilaisia tulkintoja siitä, missä vaiheessa kansakunnan käsite nousi ranskalaisen poliittisen keskustelun keskiöön. Vaikka kansakunnan (*nation*), isänmaan (*patrie*) ja kansan (*peuple*) käsitteiden käyttö yleistyi ja poliittinen merkitys laajeni jo 1700-luvun alkupuoliskolla, mer-

8. Vastaavasta valistuneen papin kategorisoinnin ongelmasta ks. Christian Cheminade (2002) 'L'abbé Coyer et *L'Essai sur la Prédication* (1781) ou une réconciliation du christianisme et de la philosophie', *Dix-huitième siècle* 34, 325–334.

9. Pasi Ihalainen (2008) 'The Enlightenment Sermon', ilmestyy teoksessa Joris van Eijnatten (toim.) *Preacher, Sermon and Audience in the Long Eighteenth Century: From Bossuet to Schleiermacher* (1680–1815), Leiden: Brill.

10. Pasi Ihalainen (2005) *Protestant Nations Redefined: Changing Perceptions of National Identity in the Rhetoric of the English, Dutch and Swedish Public Churches, 1685–1772*, Leiden: Brill.

11. Jeffrey Merrick (1986) 'Politics in the Pulpit: Ecclesiastical Discourse on the Death of Louis XV', *History of European Ideas* 7, 149–160; Jeffrey Merrick (1990) *The Desacralization of the French Monarchy in the Eighteenth Century*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 122–124; Rose (1986); François Lebrun (2003) 'Roman Catholic Sermons', teoksessa Alan Charles Kors (toim.) *Encyclopedia of the Enlightenment* 4, Oxford: Oxford University Press, 66–68.

12. Bernard de Brye (1980) 'Liberté de la presse et avatars d'un sermon. Recherches sur le sermon prononcé par Mgr de La Fare, évêque de Nancy, lors de la messe d'ouverture des Etats généraux, le 4 mai 1789', *Annales de l'Est* 32: 279–317; Aston (2000) 122.

kittävämpi tällaisen sanaston läpimurto ajoittunee vasta seitsenvuotisen sodan päiviin ja 1760-lukuun. Monarkian ja aatelisoposition – ja jossain määrin myös kirkon ja sitä kritisoineiden jansenistien – välinen väittely oli osaltaan politisoinut tätä käsitteistöä.¹³

Myös monarkian puolesta puhunut papisto oli omaksunut kansakunnan poliittisen roolin tunnustavan puheenparren. Louvren kappelissa Ranskan akatemialle heinäkuussa 1774 saarnannut, valistusfilosofiasta hyvin perillä ollut hovisaarnaaja Nicolas Thyrel de Boismont tulkitsikin Ranskan historiaa kertomuksena, jossa kansakunnalla ja kansalla oli sijansa monarkian rinnalla. Monarkki näyttäytyi kansakunnan ja kansan johtajana, kansallisten etujen ajajana ja kansakunnan rakkauden kohteena. Vaikka monarkkia kohtaan tunnettu rakkaus toimi edelleen ensisijaisena ”kansallisen tunteen” perustana, kansakunnan rooli poliittisen yhteisön osana oli jo ilmeinen.¹⁴

Nuori Fauchet pääsi ääneen samankaltaisessa tilaisuudessa vain viikkoja myöhemmin, Pyhän Ludvigin päivänä, joka voidaan rinnastaa myöhempiin kansallispäiviin. Fauchet’kin korosti saarnassaan ”ranskalaisen kansakunnan” syntyä Ludvigin – ”ranskalaisen kansakunnan isän” ja ”kansakunnan opettajan” – alaisuudessa. Ludvig oli aina ajatellut ”kansansa parasta” ja uudistanut Ranskaa ”maailmankaikkeutta muuttavien Jeesuksen Kristuksen pyhien lakien mukaisesti”.¹⁵ Nämä muotoilut oli tietenkin tarkoitettu Ludvig XVI:een viittaaviksi: myös hän oli kansakuntaa kristillisessä hengessä kehittävä johtaja.

Jälkiviisaasti luettuna Fauchet’n saarnasta löytyy kiinnostavia viittauksia Ludvigiin ”tyrannien kirouksena, kansan ystävänä, Pyhänä Ludvigina, ranskalaisten isänä”, kuvaus siitä, että lainsäädäntötoimet olivat johtaneet ”isänmaan syntyyn” sekä puhetta vapaasta ”Ranskan kirkosta”.¹⁶ Käsitteet evankeliumin poliittista järjestelmää muovaavasta voimasta, despotian vastustaminen, kansan ystävistä puhuminen ja gallikaanisen kirkon kansallisen luonteen korostaminen saisivat radikaalimman muodon vallankumouksen aikana. Jopa eräänlainen

’kansan suvereeniuden’ varhainen muotoilu voidaan nähdä toteamuksessa, että kuningas hallitsi kansaansa rakkauden pyhittämän perimysjärjestyksen mukaisesti ja että tyrannia oli siksi Ranskassa mahdoton.¹⁷ Kaikki nämä muotoilut miellyttivät kuningatsta ja toivat Fauchet’lle huomattavan kuninkaallisen eläkkeen.¹⁸

Vastaavia formulointeja on havaittavissa myös César-Guillaume de La Luzernen Notre Damessa seuraavassa kuussa pitämässä saarnassa. La Luzerne katsoi puhuvansa ”kansakunnan nimissä” ja antavansa ilmauksen ”kansakunnan” hallitsijaansa kohtaan tuntemalle rakkaudelle. Hallitsijan rooli kansakunnan ja Jumalan välisenä yhteyshenkilönä tuotiin sekin esille.¹⁹ Näyttää siis ilmeiseltä, että kansallisen kielen läpimurto oli tapahtunut ranskalaisissa poliittisissa saarnoissa jo kauan ennen vallankumousta, ajan yhteiskunnallis-poliittista keskustelua seuraten.

’Isänmaasta’ oli siitäkin tullut keskeinen poliittisen saarnaamisen käsite. Valistusfilosofit olivat viitanneet käsitteellä vapaaseen valtiomuotoon, mutta kruunun näkökulmasta katsottuna isänmaanrakkautta tuli osoittaa myös monarkian puitteissa.²⁰ Kirkonmiehet pysyivät tässä sanasodassa kruunun puolella ja määrittelivät saarnoissaan kristillistä isänmaanrakkautta. Boismont korosti ”valistuneen” hallinnon ”patriotismin” innoittamia uudistusaikeita. La Luzernen kielenkäytössä ”kansalaiset” (*citoyens*) olivat puolestaan – kaksikymmentä vuotta myöhemmin sanoitetun Marseljeesin tapaan – ”isänmaan lapsia”.²¹ Tämä yhteistä isänmaata ja kansalaisten asemaa sen jäsenenä korostanut muotoilu tunnisti epäsuorasti isänmaan ensisijaisuuden. Isänmaasta oli siis tulossa klassisen patriotismin mukainen, kasvavassa määrin ei-teologinen ja monarkiasta riippumattoman käsite. Hallitsijaa voitiin myös avoimesti opastaa rajoitetun monarkian suuntaan.²² Tällainen valtionuskonnon sisältä löytyvä kansakunta- ja isänmaa-käsitteistön modernisaatio on huomion arvoista, sillä pidemmän päälle se tulisi mahdollistamaan ajatuksen kansakunnasta ainoana poliittisen vallan lähteenä. Ranskan papisto ei selvästikään yksinomaan vastus-

tanut valistusta vaan osallistui aktiivisesti sen debatteihin.

Fauchet ja kristillinen valistus

Ranskalaista poliittista saarnaamista yleensä ja Fauchet'n saarnoissaan muotoilemaan poliittista ajattelua erityisesti onkin siksi syytä tulkita kristillisen valistuksen kontekstissa. Tällainen tulkinta valistuksesta sarjana debatteja, jotka johtivat myös kristinuskon ja virallisten kirkkojen sisäiseen uudistumiseen, haastaa 1700-lukututkimusta 1900-luvulla hallinneen, sekularisaatiota korostaneen paradigman. Sekularisaatioteorian seuraaminen johti valistuksen ja uskonnon vastakkaisuuden painottamiseen ja rajasi uskonnon valistustutkimuksen ulkopuolelle. Traditionalististen ja modernien ajattelumallien vuorovaikutuksen tutkimus laiminlyötiin, eikä esimerkiksi saarnojen rooliin valistusajan poliittisessa keskustelussa ja eurooppalaisen ajattelun modernisaatiossa kiinnitetty riittävästi huomiota. Uudemmassa tutkimuksessa onkin osoitettu, ettei länsieurooppalainen papisto suinkaan yksinomaan vastustanut valistusajattelua vaan omaksui ja jopa tuotti sitä. Niin kristinoppi kuin poliittinen teoriakin tulivat muotoiluiksi uudelleen papiston pitämässä saarnoissa. Uskonto saattoi joissakin tapauksissa innoittaa myös varsin radikaalia uutta ajattelua. Saarnaajien yleisö oli sekin huomattavasti laajempi kuin varsinaisten valistusfilosofien teosten saavuttama.

Valistuksen kansallisten variaatioiden tutkimisen myötä on käynyt ilmeiseksi, ettei kristinuskon ja valistuksen välillä varsinkaan protestanttisissa maissa vallinnut sellaista vastakkainasettelua kuin ranskalaisen valistusfilosofian uskontokritiikistä liikkeelle lähtenyt ja 1700-lukua vallankumouksen kurkistusaukon kautta tarkasteleva tutkimus helposti oletti. Etenkin brittiläisessä ja alankomaalaisessa tutkimuksessa onkin jo yleisesti tunnustettu uskonnon säilyneen kautta 1700-luvun osana yhteiskunnallista keskustelua.²³ Fauchet'n tapaus puolestaan osoittaa, että myös ranskalaisen ”katolisen valistuksen” piirissä oli selkeitä pyrkimyksiä uudistaa kirkkoa ja sovittaa yhteen kristin-usko, rationalismi, uudistuva kansallisuus-

ajattelu ja jopa vallankumouksen radikalisoituva, kansan suvereeniutta ja lopulta demokratiaa korostava ideologia. Vaikka suoranaisten deistiset papit olivat harvinaisia, valistus oli 1780-luvun loppuun mennessä vaikuttanut kirkkoon siten, että varsinkin nuorempi, korkeasti koulutettu teologipolvi oli perehtynyt valistusfilosofiaan ja saattoi kirjoituksissaan jo ongelmattomasti vedota järkeen ja luonnonlakiteoriaan. Myös kansan suvereeniuden teema oli nousemassa osaksi heidän saarnojaan.²⁴

Tätä maltillista katolista valistusta havainnollistavaksi esimerkiksi voidaan nostaa Fauchet'n huhtikuussa 1789 ilmestynyt teos *De la religion nationale*. Laajan huomion saanut teos julkaistiin osana yleissäätyjä opastamaan tarkoitettua kirjallisuusbuumia, ja Fauchet osoittikin sen ”ranskalaisen kan-

13. David A. Bell (2001) *The Cult of the Nation in France: Inventing Nationalism, 1680–1800*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 12, 25–26, 56–57, 225; Elisabeth Fehrenbach (1986) 'Nation', teoksessa Rolf Reichardt (toim.) *Handbuch politisch-sozialer Grundbegriffe in Frankreich 1680–1820* 7, München: Oldenburg, 76–77, 82, 86–87; Edmond Dziembowski (1998) *Un nouveau patriotisme français, 1750–1770: la France face à la puissance anglaise à l'époque de la guerre de Sept Ans*, Oxford: Voltaire Foundation, 519–528; Dale van Kley (2006) 'The Religious Origins of the French Revolution, 1560–1781', teoksessa Peter R. Campbell (toim.) *The Origins of the French Revolution*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 160–190.

14. Nicolas Thyrel de Boismont (1774) *Oraison funebre de Louis XV... , prononcée dans la Chapelle du Louvre le 30 Juillet 1774, en présence de Messieurs de l'Académie Française*, Paris, 5, 8, 15; Bernard (1901) 473; vrt. Merrick (1986) 154.

15. Claude Fauchet (1774) *Panegyrique de Saint Louis, Roi de France, prononcé dans la chapelle du Louvre le 25 Août 1774; En présence de l'Académie Française*, Paris 1774, 15–16, 18, 22.

16. Fauchet (1774) 25–26, 28.

17. Fauchet (1774) 26–27.

18. Cornillon (1908) 265.

19. César-Guillaume de la Luzerne (1774) *Oraison funebre de ... Louis XV... , Prononcée dans l'Eglise de Notre-Dame de Paris, le 7 Septembre 1774*, Paris, 7, 11, 25, 32, 35.

20. Dziembowski (1998) 519–528; Bell (2001) 12, 65–69.

21. Boismont (1774) 31; La Luzerne (1774) 13, 21, 23; ks. Merrick (1986) 149.

22. Näin teki Aixin arkkipiispa vuonna 1775 pitämässään Ludvig XVI:n kruunajaisaarnassa. Aston (2000) 88.

23. Ihalainen (2008); Ranskalaisen valistuksen erityisyydestä ks. Aston (2000) 81, 83.

24. Aston (2000) 84–85, 87, 95.

sakunnan” ja ”isänmaan” edustajille. Sensuurin läpi käyneen teoksen tyyli ja sisältö edustavat vielä maltillista valistusfilosofian ihailua. Fauchet kehitti kirjassaan konventionaalaisia gallikaanisia ajatuksia kansallisesta Ranskan kirkosta. Kristillisen valistuksen diskurssiin kirja sijoittui etenkin korostamalla, ettei ”isänmaan uskontoon” ja ”kansalliseen uskontoon” ollut aiemmassa filosofisessa keskustelussa kiinnitetty riittävästi huomiota.²⁵ Esivallankumouksellisiin ajatuksiin lukeutuvat aristokratian ja despotismien kritiikki, kansan edustuksen korostaminen ja ”pyhän isänmaanrakkauden” tärkeyden painottaminen.²⁶ Kansan suvereeniuuden tai demokratian ylistäminen ei vielä tuossa vaiheessa Fauchet’n kielenkäyttöön kuulunut.

Vallankumouksen uudenlainen kansallisuusajattelu

Seuraavaksi Fauchet’n kansallista uskontoa korostava projekti on syytä sijoittaa kansallisuusajattelun modernisaation ja vallankumouksen myötä uudenlaisia muotoja saaneen demokratian kielen konteksteihin. Ovathan Ranska ja sen vallankumous jo pitkään olleet nationalismitutkimuksen erityisen mielenkiinnon kohteita. Ranskan kehitys on uskonnon ja nationalismien vuorovaikutuksen tarkastelun kannalta tärkeä, sillä kansallisen yhteisön uudelleenkäsitteellisämisestä tuli siellä lopulta radikaalimpaa kuin missään muualla.

Marseljeesissa laulettiin jo vuonna 1792 ”pyhästä isänmaanrakkaudesta” ilman minäkäänlaisia viittauksia kristinuskoon. Vallankumouksen patrioottinen retoriikka suuntautui aluksi valistuksen aikakauden keskustelua avoimemmin perinnäistä monarkiaa vastaan, mutta samaan aikaan sillä säilyi myös poliittisen yhteisön kansallista identiteettiä rakentava roolinsa. Vallankumoussotien myötä tämä nationalistinen elementti kansallisessa kielessä jälleen vahvistui.

Nationalismitutkimuksen uusimpiin virtauksiin kuuluu perinnäisen uskonnon ja modernisoituvan nationalismien välisen vuorovaikutuksen tarkastelu. Niin joidenkin nationalismititeoreetikoiden kuin lähdesuuntauneiden historiantutkijoidenkin keskuu-

desta on noussut esille näkemys, ettei moderni kansakunnan käsite yksinkertaisesti vain korvannut uskontoa poliittista yhteisöä koossapitävänä voimana Ranskan vallankumouksen tuloksena vaan että kansallisuusajattelun nousun taustalta löytyy paljon pitempiäaikainen aatteellinen ja käsitteellinen muutosprosessi.²⁷ Anthony D. Smith on viitannut siirtymään perinteisistä valitun kansan myyteistä maallistuneeseen käsitykseen siitä, että kansakunta sinänsä oli pyhä.²⁸ Tällainen lähestymistapa tarjoaa vaihtoehdon nationalismien modernisuutta ja maallista pohjaa korostaville modernistisille nationalismititeorioille.²⁹

Sekularisaatiotakin toki tapahtui. David A. Bellin mukaan isänmaanrakkaus ja suoranainen kansakunnan palvonta korvasivat 1700-luvun kuluessa uskonnon ranskalaisen poliittisen keskustelun tärkeimpänä aiheena. Bellin mukaan *nation*-käsite muuntui jumalallista alkuperää olleesta ihmiskuntaa jakaneesta kategoriasta ihmisten tietoisesti rakentamaksi konstruktioksi. Tämä uudenlainen nationalismi ei enää pelkästään ylistänyt kansakuntaa vaan pyrki aktiivisesti sitä rakentamaan. Bellin tulkinnan mukaan moderni nationalismikin pohjautui edelleen uskonnollisesta elämästä lainattuihin käsitteisiin ja toimintastrategioihin. Nationalismi, ja erityisesti sen ranskalainen versio, olisi siis noussut kristinuskon pohjalta ja vaihtoehdoksi sille.³⁰ Dale K. Van Kley on puolestaan esittänyt, että tuonpuoleisen pyhyiden kiistäminen edesauttoi Ranskan vallankumouksessa kansan, kansakunnan ja isänmaan uudenlaista pyhittämistä.³¹ Myös Keith

25. Claude Fauchet (1789a) *De la religion nationale*, Paris, 1–4, 7, 289.

26. Fauchet (1789a) 66, 140, 149, 157.

27. Adrian Hastings (1997) *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*, Cambridge: Cambridge University Press; Ihalainen (2005).

28. Anthony D. Smith (2003) *Chosen Peoples: Sacred Sources of National Identity*, Oxford: Oxford University Press.

29. Ks. Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen (2005) *Nationalismit*, Helsinki: WSOY.

30. Bell (2001) 7–8.

31. Dale K. Van Kley (1996) *The Religious Origins of the French Revolution: From Calvin to the Civil Constitution, 1560–1791*, New Haven: Yale University Press, 1–2, 367.

Pelleontin markiisin murha Bastiljin valtauksen yhteydessä 14.7.1789. Charles Thévenin yhdisteli bänkin teoksessaan (1789/1790) perinteistä uskonnollista ja vallakumouksellista symboliikkaa. Musée Carnavalet, Pariisi. Bridgeman/Suomen Kuvapalvelu.

Michael Bakerin mukaan pyhyden tunteen kohde muuttui siten, että kansakunnasta tuli uudella tavalla aktiivinen toimija ja niin yhteisöjen kuin yksilöidenkin olemassaolon perusta.³²

Vähemmälle huomiolle on jäänyt kysymys siitä, saattoiko kansallisuusajattelun modernisaatioon johtanutta aatteellista muutosta tapahtua myös uskonnollisen keskustelun sisällä. Sulautuivatko muuttuva uskonto ja modernisoituva nationalismi kenties yhteen? Kristillisen valistuksen näkökulma avaa tällaisenkin tulkintamahdollisuuden. Kysyä sopii, saattoiko myös muuttumattomana pidetyn katolisen poliittisen ajattelun sisällä tapahtua valistuksen ja vallankumouksen myötä uudistumista. Poliittisten saarnojen analyysi puolestaan osoittaa, että ainakin osa Ranskan johtavasta katolisesta papistosta osallistui aktiivisesti poliittisten, kansallisten ja siinä samalla jopa

uskonnollisten arvojen uudelleenmäärittelyyn. Uudelleenmäärittely koski erityisesti ymmärrystä kansakunnan luonteesta, mutta kuten Fauchet'n kohdalla huomataan, myös vallankumoukselliset kansan suvereeniuden ja demokratian ideat saattoivat lopulta löytää tiensä pappien puheisiin.

Fauchet kristinuskon kansallistajana vuonna 1789

Vallankumouksen puhjettua Fauchet'n pyrkimyksenä oli sovittaa yhteen uudelleen määritelty katolisuus ja uuden hallinnon ideologia. Bastiljin valloituksen uhrien muistoksi puhuessaan hän valitsi tekstikseen Paavalin lausuman ”te olette näet kutsumut vapauteen, veljet”. Saarnassaan Fau-

32. Keith Michael Baker (1990) *Inventing the French Revolution: Essays on French Political Culture in the Eighteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 9–10.

chet ylisti vallankumouksen marttyyrien uhrauksia ja hyökkäsi ankarasti aristokratiaa, despotiaa ja tyranniaa tukeneita kirjokmiehiä vastaan. Samalla hän tuli määritelleeksi uskonnon ja isänmaan välistä suhdetta vain viikkoja vallankumouksen puhkeamisen jälkeen.³³ Saarnan patrioottiselle kielelle oli – kesän 1789 hengen mukaisesti – tyypillistä vallankumouksen universaalien arvojen korostaminen.

Erytisen huomionarvoista saarnassa on luonnon nostaminen ranskalaisten vapauden perustaksi – uskonnon ja kaitsemuksen suunnitelmien rinnalle – sekä filosofian esittäminen luonnon totuuksien henkiin herättäjänä. Fauchet'n mukaan vapaus ei ollutkaan ”keisarin” määriteltävissä, kuten Jeesuksen opetuksia oli aiemmin tulkittu, vaan lähtöisin ihmisluonnosta. Ruhtinainkin valta perustui kansan tahtoon, joka oli yhtenevä Jumalan tahdon kanssa. Itse asiassa Jeesuskin oli kuollut keisarin viholliseksi leimattuna, aristokratian salajuonen uhriksi, isänmaataan puolustaen. Hänen esimerkkinsä siis opetti puolustamaan isänmaan vapautta epäoikeudenmukaista hallitsijaa vastaan. ”Tämä on evankeliumi, veljeni; kaikki muunlainen uskonto on Jumalan pilkkaa,” Fauchet julisti.³⁴ Hänen mukaansa isänmaan edestä uhrautuminen oli lähimmäisenrakkauden muodoista kaikkein korkein.³⁵

Toisessa muistosaarnassaan Fauchet toisti aristokratian ja vääränlaisen uskonnon kritiikkinsä ja päätyi vetoamaan ”ihmisen ja kansalaisen Jumalaan, isänmaan ja vapauden Jumalaan, Jeesukseen Kristukseen, ainoaan opettajaani”.³⁶ Despootteja vastaan olivat hänen mukaansa kääntyneet niin Jumala, ihmiset, uskonto kuin järkikin. Fauchet tarjosi nyt kuulijoilleen määritelmän katolisuudesta järjen filosofiana ja filosofiasta ”ainoana oikeana uskontona”.³⁷

Olen aina ihailnut filosofiaa, joka on ihmisille ilmoitettu ja välitetty totuus ja ikuinen järki ja jonka tarkoituksena on selventää heille heidän velvollisuutensa ja oikeutensa. Evankeliumi on maan päälle laskeutunutta taivaan filosofiaa. ... Tieteiden Jumala ... on antanut ihmisille järjen, ... jolla etsiä järjen

peruselementtejä. Ne on löydetty uudelleen perusolemuksestamme, luonnollisesta tasa-arvosta, sosiaalisesta veljeydestä ja lakien säätelemästä vapaudesta – lakien, jotka pohjautuvat kansan tahtoon ja siis Jumalan määräyksiin.

Luonnonoikeuteen pohjanneen valistusfilosofian, vallankumouksellisen isänmaallisuuden, kansan tahdon korostamisen ja fauchetlaisen kristinuskon kesken ei valinnut pienintäkään ristiriitaa. Fauchet ei vielä tässä vaiheessa nostanut ”kansaa” keskeisimmäksi poliittiseksi toimijaksi vaan korosti ensisijaisesti vapauden, veljeyden ja tasa-arvon ihanteita. Perinteisenä elementtinä mukana oli viittaus valtioruumiiseen, jossa ruumiinosien suhteellinen asema oli tosin muuttunut: ”Kuningas ja kansakunta ovat sama asia. Niiden välillä ei enää ole eroa.”³⁸

Olenaisinta oli lopulta Jumalan, Jeesuksen ja katolisuuden pitkälle menevä uudelleenmäärittely. Fauchet tulkitsi patriotismin ja kristinuskon samaksi asiaksi ja esitti Jeesuksen vallankumouksellisten ja koko ihmiskunnan kanssakansalaisena.³⁹

Jumala on järjestys, Jumala on isänmaa, Jumala on hyvyys, Jumala on ihmisen täydellistyminen, Jumala on kaikkea hyvää. Hänen sylissään olemme kaikki todella tasa-arvoisia, todellisia kanssakansalaisia, tosi veljiä, tosi ystäviä. Evankeliumissa on kysymys yksimielisyydestä ja yhteydestä. Jeesus Kristus ei ole muuta kuin ihmissuvun jumalallinen kanssakansalainen. Katolisuus ei ole muuta kuin maalliselle isänmaalle uskollisten veljien yhteenliittymä, yhteys ja ykseys, jonka tarkoituksena on nousta yhdessä isänmaasta taivaisiin.

Syyskuussa Fauchet piti vielä kolmannen saarnan Notre Damessa ”katoliselle uskonnolle kaikkein uskollisimman kansakunnan eliitin läsnä ollessa”.⁴⁰ Saarnan silmiinpistävin piirre oli tulkinta kyseisestä tilaisuudesta Vanhan testamentin profetian toteutumisenä. Aktissa yhdistyivät perinnäinen uskonto ja vallankumouksellinen nationalismi, jossa uskontoa ja Jumalaa alettiin vähitellen

”kansallistaa”. Kansallinen yhteisö nousi keskeiseen rooliin, sen erityissuhdetta jumalansa korostettiin ja identiteettiä määriteltiin. Kansakunta ei enää tarvinnut monarkin kaltaisia välikäsiä kommunikoidessaan jumalansa kanssa.⁴¹

... Ranska nöyrytyy uskonnon edessä, ja samalla uskonto sulkee Ranskan piiriinsä. Vapaan kansakunnan rukoukset nousevat taivasta kohti kuin yhdestä sydäimestä ja yhdestä sielusta. Taivaan siunaukset laskeutuvat vapaan kansakunnan, Hänen arvokkaimman luomistyönsä, keskuuteen. ... ranskalaisten vapaus on kaitselmuksen suuri ja mahtava luomus, ... Palvomme Teitä ranskalaisten Jumalana!

Saarnan olennaisin sanoma oli uskonnon ja Jumalan voimistuvan kansallistamisen ohella evankeliumin ja ranskalaisen vapauden täydellinen liitto.⁴² Fauchet selvästikin ymmärsi vallankumouksen mahdollisuudeksi uudistaa ranskalainen yhteiskunta raamatun ja filosofian liiton kautta.⁴³

Radikalisoituva vallankumous, aktivoituva kansakunta

Kesään 1790 mennessä katolinen kirkko oli jo otettu uudella lainsäädännöllä maallisten viranomaisten valvontaan. Katolisen papiston oli joko lähdeittävä mukaan konstitutiонаalisen kirkon rakentamiseen tai erottava viroistaan.⁴⁴ Julkisen kirkon asema poliittisen yhteisön arvojen propagoijana ja identiteetin rakentajana kuitenkin vielä säilyi; vastarintaa tehnyttä papistoa alettiin vain vähitellen korvata konstitutiонаalisella eli vallankumouhallintoon myönteisesti suhtautuvalla papistolla. Osa mukautuneista meni niin pitkälle, että he luopuivat papinviroistaan voidakseen palvella kansakuntaa. Toiset pysyivät pappeina ja pyrkivät rakentamaan uutta vallankumouksellista kristinuskoa. Fauchet kuului jälkimmäiseen ryhmään.

Meitä kiinnostaa se vallankumouksellisen kristinuskon muoto, jota Fauchet’n kaltaiset radikaalit pappismiehet hahmottelivat ennen vallankumouksen ja kirkon lopullista

välirikkoa. Mielenkiintomme on lopulta häviölle jääneiden mutta uskonnon uudistamista vakavasti yrittäneiden ajattelijoiden puolella. Vallankumousajan poliittisten saarnaajien puheet osoittavat kouriintuntuvasti uskonnon yhteydet kulloiseenkin yhteiskunnalliseen ja poliittiseen kontekstiin. Ne kertovat kristinuskon yllättävänkin pitkälle menneestä muuntautumiskyvystä modernisoituvan yhteiskunnan ja ajattelun haasteiden edessä.

Ennen dekritianisaatioon johtanutta kristinuskon ja vallankumouksen vastakkainasettelua löytyi kirkonmiehiä, jotka olivat valmiita määrittelemään kristinuskoa uudelleen, tunnustamaan kansan suvereeniuden ja korostamaan kansakunnan kykyä ottaa kohtalo omiin käsiinsä. Heidän saarnoissaan käsitys kansakunnan pyhydestä ja muut vallankumouksen opinkappaleet sijoitettiin ongelmattomasti uskonnollisen keskustelun yhteyteen. Vallankumoukselliset tulisivat vielä kristinuskosta irtisanoutumisen jälkeenkin hyödyntämään katolisuudesta tuttuja propagandan muotoja ja analogioita luodakseen kansakunnalle pyhyiden sädekehää.⁴⁵ Näin oli helppoa tehdä, koska perinnäistä uskontoa oli jo konstitu-

33. Claude Fauchet (1789b) *Discours sur la liberté Française, prononcé le mercredi 5 Août 1789, ... , Durant une Solemnité consacrée à la Mémoire des Citoyens qui sont morts à la prise de la Bastille, pour la défense de la Patrie*, Paris, 1–3, 6–7.

34. Fauchet (1789b) 4–5, 7–9.

35. Fauchet (1789b) 9, 11.

36. Claude Fauchet (1789c) *Second discours sur la liberté française, prononcé le 31 août 1789, dans l’église paroissiale de Sainte-Marguerite*, Paris, 2–3.

37. Fauchet (1789c) 4–5.

38. Fauchet (1789c) 18; ”Kansan” (*peuple*) käsitteen noususta ”kansakunnan” (*nation*) kustannuksella vuosina 1791–1793 ks. Raymonde Monnier (2002) ’Autour des usages d’un nom indistinct : « peuple » sous la révolution française’, *Dix-huitième siècle* 34, 389–418.

39. Fauchet (1789c) 21.

40. Claude Fauchet (1789d) *Troisième discours sur la liberté française, prononcé, le Dimanche 17 Septembre 1789. Dans l’Eglise de Notre-Dame, ...* Paris, 20.

41. Fauchet (1789d) 6–7.

42. Fauchet (1789d) 23–24, 30.

43. Aston (2000) 87–88.

44. Bernard Cousin et al. (1989) *La pique et la croix: histoire religieuse de la Révolution française*, Paris: Centurion, 107–117.

45. Bell (2001) 8.

tionaalisen papiston toimesta muokattu tasavaltalaisen kansalaisuskonnon suuntaan.

14. heinäkuuta 1790 vietetyn ensimmäisen kansallispäivän yhteydessä pidetyt saarnat kertovat saarnagenren sopeuttamisesta vallankumouksen mukanaan tuomaan uuteen ideologiseen tilanteeseen. Kirkkoa koskeva uusi tiukka laki oli hyväksytty vain paria päivää aikaisemmin ilman, että papiston kantoja olisi kuultu.⁴⁶ Tuohon mennessä kansakunnan, isänmaan, kansan suvereeniuden ja kansankin käsitteet olivat jo nousseet poliittisessa keskustelussa laajimmin käytettyjen joukkoon ja radikalisoituneet merkityksiltään. Poliittisissa saarnoisakin niitä voitiin tai oikeastaan tuli käyttää itsevaltaisesta monarkiasta ja ajoittain myös teologisista ajattelumalleista riippumatta. Isänmaa ja kansakunta saatettiin jo nostaa suoranaisen palveluksen kohteiksi myös kirkonmiesten toimesta. Vallankumouksen ja kirkon välille haettiin siis vielä sovintoa.

Antoine-René-Constant Bertolio, Pariisin kommuunin jäsen, oli saanut hoidettavakseen Notre Damessa vuosipäivän ja kansalaisvalan käyttöönoton aattona pidetyn *Te Deum* -messun. Hänen varsin ei-teologisen saarnansa mukaan vallankumous oli antanut ranskalaisille isänmaan ja tehnyt heistä kaikista sen kansalaisia.⁴⁷ Isänmaan ja kansakunnan asia ylitti pyhyudessa kaiken muun niin saarnassa kuin kansalaisvalassakin: ensin tuli kansakunta, sitten laki ja vasta kolmantena monarkia.⁴⁸ Vielä runsasta vuotta aiemmin, yleissäätyjen avajaisaarnassa, järjestys oli ollut ”Jumala, kuningas ja isänmaa”. Abbé Grégoiren kaltainen radikaali ajattelijakin oli silloin halunnut vaihtaa ainoastaan kuninkaan ja isänmaan paikkaa.⁴⁹ Bertolion saarnassa Jumala loisti jo poissaolollaan.

Kuninkaan Bertolio esitti kansansa rakkauden arvoisena, koska hän oli luopunut ”kansansa vihollisten” antamista neuvoista ja ”tehnyt liiton kansakunnan kanssa” varmistaakseen sen vapauden. Vallankumouksen ensimmäisen vuoden poliittisen kielen mukaisesti kaikkein keskeisimmässä asemassa olivat kuitenkin isänmaan ja yhteisen hyvän eteen ”patriotismin hengessä” työskennelleet kansakunnan edustajat. Toisaal-

ta Bertolio kuvasi kansalaisia aktiivisessa, poliittisista todellisuutta muuttavassa roolissa.⁵⁰ Kansakunnan ja kansalaisen käsitteiden varjoon vallankumouksen alkuvaiheessa jäänyt kansan käsite oli sekin nousemassa vahvemmin esille.⁵¹

Abbé Jumelilla, kansanedustajille puhuneella saarnaajalla, keskeinen sanasto oli samaa, mutta kansakunnan ja uskonnon välinen yhteys oli säilynyt selvempänä kuin Bertoliolla. Isänmaa oli Jumelin mukaan kansojen ja kuninkaiden toiminnan kohde siksi, että sen palveleminen herätti Jumalan huomion. Patriotismi näyttäytyi uskonnon kanssa yhtenevänä ajattelutapana, kun Jumel kuvasi, miten ”pyhä isänmaanrakkaus” hallitsi läsnäolijoiden ajatuksia ja miten ”patriotismin tuli” paloi ”isänmaalle pystytetyn alttarin” ääreen kerääntyneiden ihmisten silmissä. Nämä halusivat vain ”palvella lojaalisti kansakuntaa”. Uudet sukupolvet tuli Jumelin mukaan ”opettaa lausumaan ääneen nämä sanat, uskonto ja isänmaa”. Irtiotto vanhasta poliittisesta järjestelmästä näkyi siinäkin, että Jumel korosti suvereeniuden olevan lähtöisin kansakunnalta ja kansalta. Kansakunnasta oli tullut vapaa ja kuninkaastakin ’kansalainen’, mikä merkitsi, että lojaalisuutta vannottiin ensin kansakunnalle ja laille ja vasta sitten kuninkaalle.⁵² Tämä kaikki oli jo varsin modernia, joskin vielä uskonnollista nationalismin kieltä.

Faucher'n tulkinta demokratiasta kristinuskon ytimenä

Helmikuussa 1791 oli Claude Faucher'n vuoro koettaa sovittaa yhteen kristinuskon ja aina vain radikalisoituva vallankumouksellinen ideologia. Faucher saarnasi kansan suvereeniuden tunnustamisen ensimmäisenä vuosipäivänä 4.2. vallankumoushallinnon edustajien edessä Notre Damessa. Tämä tapahtui pian sen jälkeen, kun kansalliskokous oli vaatinut papistolta uskollisuudenvalaa Ranskan perustuslaille ja vallankumousjohtaja Mirabeau avoimesti kyseenalaistanut papiston kyvyt opettaa vallankumouksen periaatteita. Kirkon ja vallankumouksen välinen kriisi oli käsillä, sillä vallankumousjohtajat olisivat mielel-

lään nähneet kirkon lähinnä maallisen valtion propagandan välittäjänä, kun taas papiston keskuudessa epäluulot poliitikkojen toimeenpanemia kirkon uudistuksia kohtaan olivat vahvistumassa. Samalla koko vallankumouksellisen Ranskan yksimielisyys oli haihtumassa.⁵³

Vallankumouksen edetessä tämä katolisen kirkon ja vallankumouksellisten välinen vastakkainasettelu jyrkkeni asteittain. Kun huomattava osa papistosta ei taipunut uuden lainsäädännön edessä vaan siirtyi vähitellen vastavallankumouksellisten puolelle, vallankumouksellistenkin pappien yritykset yhdistää kristinusko, nouseva maallinen nationalismi ja kansan suvereeniuden periaate menettivät uskottavuuttaan radikalisoituvien vallankumouksellisten silmissä. Paavin johtaman Ranskan vastaisen liittokunnan synty sai lopulta kaikki papit näyttämään maanpettureilta. Osa vallankumouksellisista olisi vuoteen 1792 mennessä valmis hylkäämään jo koko kristinuskon.⁵⁴ Heidän mielestään oli tullut aika luoda tasavallalle uusi kansalaisuskonto.

Vielä helmikuussa 1791 Fauchet'n tavoitteena oli sovittaa tätä ristiriitaa ja osoittaa vallankumousjohtajille, että kristinusko todellakin tuki vallankumouksen päämääriä. Tässä tarkoituksessa hän kehitti jo 1789 esille ottamaansa teemaa uskonnon ja vapauden riippuvuussuhteesta. Saarnan saaman erittäin myönteisen vastaanoton,⁵⁵ painatuksen ja Fauchet'n piispaksi valinnan perusteella hänen voidaankin katsoa saavuttaneen tavoitteensa hyvin. Tämä edellytti kuitenkin sitä, että Fauchet hylkäsi suuren osa perinnäisistä katolisista ajattelutavoista ja keskittyi määrittelemään uutta demokraattista, kansan suvereeniutta korostavaa ja nationalistista kristinuskkoa. Siinä oli nyt Fauchet'n mukaan vallankumouksellisille sopiva kansalaisuskonto.

Fauchet valitsi tekstikseen Paavalin julistuksen, jonka mukaan jokainen suvereenia valtaa vastustava vastusti jumalallista järjestystä. Perinteisen mutta radikalisoitun hokeman ”kansan ääni on Jumalan ääni” perusteella hän esitti kaiken ”kansallisen vallan” olevan lähtöisin kansasta. Hänen mukaansa ”Jumalan hallitus ja lainsäädäntö”

perustui periaatteelle: ”kaikki kansaa varten, kaikki kansan toimesta, kaikki kansalle”.⁵⁶ Tällaiset muotoilut heijastavat vallankumouksen kielenkäytössä tapahtunutta kansa-sanaston läpimurtoa ja vahvistuvaa käsitystä siitä, että kansa sinänsä oli pyhä. Tällaisiin päätelmiin päädyttiin viimeistään vuonna 1794. Kansan rooli näyttäytyi jo Fauchet'lle joka suhteessa aktiivisena ja dynaamisena: kansan edustajat olivat osallistuneet ”isänmaan luomiseen” ja ”kansan” – ja edelleen myös ”kansojen” – asian ajamiseen.⁵⁷ Vallankumouksen universaalit arvot ja kansakuntakeskeisyys yhdistyivät siis Fauchet'n saarnassa.

Vielä merkittävämpi oli tapa, jolla Fauchet käytti uutta, myönteisen merkityksen saanutta demokratian kieltä vallankumouksellista kansalaisuskontoa määritellessään. Varsinaisen läpimurtonsa tämä sanasto tulisi kokemaan vasta paria kolmea vuotta

46. Aston (2000) 16.

47. A.R.C. Bertolio (1790) *Discours prononcé dans l'église métropolitaine de Paris, le 13 juillet 1790; pendant la cérémonie du Te Deum, en actions de grâces, selon le vœux de MM. les électeurs de 1789*, Paris, 15–16.

48. Bertolio (1790) 17; Fehrenbach (1986) 86, 98–99.

49. Brye (1980) 312.

50. Bertolio (1790) 3–6, 10–11, 17, 19.

51. Fehrenbach (1986) 78; Jacques Guilhaumou (1989) *La langue politique et la Révolution Française: De l'événement à la raison linguistique*, Paris: Méridiens Klincksieck, 13; Norman Hampson (1989) 'Patrie', teoksessa Colin Lucas (toim.) *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture 2*, Oxford: Pergamon Press, 129; Monnier (2002) 396.

52. Abbé Jumel (1790) *Éloge de l'assemblée nationale, discours prononcé le 19 juillet au Te Deum, chanté dans l'Eglise de S. Lazarre, pour l'anniversaire de la révolution, en présence des Députés de Départements au Pacte fédératif*, Paris, 4, 6, 10, 19, 27–30.

53. Rose (1986) 93; Timothy Tackett (1986) *Religion, Revolution, and Regional Culture in Eighteenth-Century France: The Ecclesiastical Oath of 1791*, Princeton: Princeton University Press, 3–6, 26–27; Aston (2000) 148, 161.

54. Ravitch (1974) 251; Nigel Aston (2002) *Christianity and Revolutionary Europe, 1750–1830*, Cambridge: Cambridge University Press, 93.

55. Cornillon (1908) 267.

56. Claude Fauchet (1791a) *Sermon sur l'Accord de la Religion et de la Liberté, prononcé dans la Métropole de Paris, le 4 Février 1791, pour la solennité civique des anciens Représentans de la Commune, en mémoire de ce qu'à pareil jour, le Roi vint à l'Assemblée Nationale, reconnaître la Souveraineté du Peuple*, [Paris], 3–4, 7. Ks. myös Ihalainen (2008).

57. Monnier (2002) 396, 403.

myöhemmin.⁵⁸ Tämä on jälleen osoitus siitä, ettei Ranskan vallankumouksen ajan poliittisia saarnoja ole aatehistoriaa kirjoitettaessa aiemmin riittävässä määrin huomioitu. Samalla on jäänyt huomaamatta, miten Fauchet'n kaltainen poliittinen saarnamies yhdessä toimittajakollegansa kanssa saattoi olla poliittisen kielen muutoksen edelläkävijä. On huomion arvoista, että Fauchet tulkitsi jo helmikuussa 1791 sekä Vanhan että Uuden testamentin opettavan kristityille demokratian perusteita – ja nimenomaan ”demokratian” eksplisiittisesti ilmaistuna. Fauchet'n mukaan juutalaiset olivat aikanaan saaneet ”vapauden Jumalalta” valtiomuodon, jota voitiin nimittää ”alkuperäiseksi demokratiaksi”. Näitä ”kansallisia demokratian lakeja” Jeesus oli täydentänyt evankeliumin ”vapautuksen ilmoituksella”, joka oli välittänyt ihmisille ”veljellisen demokratian lait”. Tulkinta huipentui väitteeseen, että Jeesuskin oli viime kädessä kuollut ”ihmiskunnan demokratian edestä”.⁵⁹

Vasta kolme vuotta myöhemmin demokratia tultaisiin virallisesti julistamaan Ranskan tasavallan päämääräksi. Yhtä varauksettoman myönteistä tulkintaa demokratiasista jo vuodelta 1791 ei ole aikalaisten kieleen keskittyvässä käsitehistorian tutkimuksessa toistaiseksi paikannettu. Toki tasavallalaisen tradition piirissä oli aiemminkin hyödynnetty juutalais-kristillistä perinnettä kansan poliittisen vaikutusvallan puolustamiseen monarkian vaihtoehtona, muttei tätä ennen Ranskan vallankumouksen aikakautta ollut yleensä kutsuttu ”demokratiaksi”.⁶⁰

Jumala oli Fauchet'lle vuoden 1789 saarnojen tapaan samaan aikaan sekä kansallinen että universaali – Hän oli ”Ranskan ja maailmankaikkeuden, isänmaan ja uskonnon Jumala”.⁶¹ Jeesus näyttäytyi isänmaallisena hahmona ja kristinuskon patriotismin kanssa yhtenevänä. Näin ymmärretty patriotismi teki Jeesuksesta kansan isänmaallisen aktivismin puolustajan ja viime kädessä myös despotismia vastustaneen ja kansan asiaa ajaneen sosiaalivallankumouksellisen. Jakobiineille tyypillistä kieltä seuraten Fauchet julisti Jeesuksen todelliseksi ”kansan ystäväksi”, joka oli taistellut kansaa riivanneita sairauksia vastaan, lohduttanut

kansaa sanoillaan, rakastanut kansaa ja suvainnut sen heikkouksia, syleillyt kansan lapsia, opettanut ja ruokkinut kansanjoukkoja ja lopulta kärsinyt kansan onnen edestä. Fauchet'n Jeesus oli kansan ikuinen ystävä, joka antoi jopa anteeksi kansan häneen kohdistaman halveksunnan. Samalla hän oli armoton kaikkia ”kansan vihollisia” eli aristokraatteja kohtaan.⁶²

Fauchet saarnasi uudelleentulkittua kristinuskoa, johon sisältyivät niin kansanvallan, kansallistunteen kuin sosiaalisen vallankumouksenkin periaatteet. Kristinuskon Jumala oli hänelle demokratian, isänmaallisuuden ja tasa-arvon jumala. Tällainen uskonnon uudelleenmäärittely olisi periaatteessa voinut tehdä vallankumouksesta ja kristinuskosta jatkossakin yhteen sovittavia. Fauchet vaikutti varsin optimistiselta tämän mahdollisuuden suhteen vielä vuonna 1791. Myös toisena kansallispäivänä hän saarnasi kristinuskosta tasa-arvon, veljeyden ja jumalallisen vapauden uskontona sekä esitti Jeesuksen opetuslapset mallikelteisiksi tasavaltalaisina. Itsensä hän tulkitsi kansan äänitorvekseen valitsemaksi saarnaajaksi.⁶³ Samalla kun nämä Fauchet'n saarnat etsivät kompromissia vallankumouksen ja kristinuskon välille ne tarjosivat myös lähtökohtia ajattelulle, jossa itsessään pyhä kansa ei enää jumalaa taikka kristinuskoa kaivannut.

Tällainen kristinuskon uudelleenmäärittely ei vallankumouksille pidemmän päälle riittänyt. Papiston enemmistön yhteistyöhalluttomuus sai jo vuoden 1791 kuluessa osan vallankumouksellisista etsimään antiikista ja valistusfilosofiasta katolisuutta vakuuttavampia kansalaisuskonnon muotoja. Radikaaleimmat halusivat lopulta hankkiutua eroon myös konstitutionaalisesta papistosta, Fauchet mukaan lukien. Terrorin aikana papiston vallankumouksellinen siipi vieraantui sekin radikalisoituvasta vallankumouksesta, minkä seurauksena katolisuutta ja kansan suvereeniutta alettiin yleisesti pitää toisensa poissulkevinä vaihtoehtoina.⁶⁴ Kriisin seurauksena kansallisvaltio ja uskonto erotettiin Ranskassa toisistaan jyrkemmin kuin missään koskaan aikaisemmin.⁶⁵

Fauchet'n projekti epäonnistui vallanku-

mouksellisten ja paaville uskollisen papiston yhteiskyvyyttömyyden vuoksi. Näin kävi, vaikka kristillisen valistuksen radikaaleimman muodon edustajat olivat venyttäneet poliittisen saarnaamisen rajat äärimmilleen yrittäessään mahdollistaa vallankumouksen opit kristinuskon puitteisiin. Nationalismi demokraattisine ja kansallista identiteettiä rakentavine elementteineen toisaalta ja perinnäinen uskonto toisaalta ajautuivat siis konfliktiin osin varsin kontingenteista syistä. Kuten Nigel Aston on todennut, vähemmän dikotominen ja ranskalaisten enemmistön uskonnollisia tunteja heijastava asenne kansalliskokouksessa talvella 1790–91 olisi todennäköisesti saanut papiston mukaansa ja antanut koko vallankumoukselle maltillisemmän luonteen. Tapa, jolla uusi kirkkolaki pantiin täytäntöön, hajotti gallikaanisen kirkon.⁶⁶

Ranskan kokemus ei merkinnyt, että kristinuskon, nationalismien ja demokratian tiet olisivat lopullisesti eronneet toisistaan vallankumouksessa, kuten modernistiset nationalismiteoriat väittävät. Monissa protestanttisissa maissa kristinuskon modernisatio ensin nationalismia ja myöhemmin myös demokratiaa tukevaksi kansalaisuskonnoksi tapahtui huomattavasti rauhanomaisemmin. Valistus muutti kristinuskoa sellaiseen suuntaan, että se saattoi jatkossakin mukautua modernisoituvien kansallisvaltioiden tarpeisiin. Meiltä jää huomaamatta monia kiinnostavia piirteitä uskonnon ja politiikan vuorovaikutuksesta ja kristinuskon eri muotojen tänä päivänäkin jatkuvasta mukautu-

misesta modernin maailman haasteisiin, jos oletamme yksinkertaistaen, että valistus, vallankumous, nationalismi ja demokratia toisaalta ja kristinuskon toisaalta ovat Ranskan vallankumouksesta lähtien olleet toistensa ehdottomia vastakohtia. ■

58. Pierre Rosanvallon (1995) 'The History of the Word "Democracy" in France', *Journal of Democracy* 6, 140–154. Tutkijoilla on erilaisia käsityksiä tämän käsitteellisen muutoksen taustoista. Rosanvallonin mukaan Fauchet'n ja Bonnevilleen toimittamassa *La Bouche de Ferissa* ei puhuttu "demokratiasta" vaan pelkästään "suvereniteetista". Ks. kuitenkin Raymonde Monnier (1999) 'Démocratie et Révolution française', *Mots* 59: 47–68, jonka mukaan Bonneville oli kirjoittanut demokratiasta aristokratian myönteisenä vaihtoehtona jo lokakuussa 1790. Fauchet'n saarna olisi siis ainoastaan laajentanut käsitteen myönteistä merkitystä. *La Bouche de Fer* -lehden sisällönanalyysi jää lähteen laajuuden vuoksi (noin 4500 sivua) jatkotutkimuksen yhteydessä toteutettavaksi.

59. Fauchet (1791a) 5–7, 9–11, 13, 15, 18–19.

60. Ks. Eric Nelson (2007) "'Talmudical commonwealthsmen" and the rise of republican exclusivism', *The Historical Journal* 50, 809–835.

61. Fauchet (1791a) 5.

62. Fauchet (1791a) 13–15; "Kansan ystävystä" tuli erityisen suosittu idiomi vuonna 1793. Monnier (2002), 403.

63. Claude Fauchet (1791b) *Discours prononcé par Claude Fauchet, à l'autel de la Patrie, pendant la cérémonie de la fédération générale du département ... près la ville de Caen, le juillet 1791; Prière pour la nation française et pour tous les frères*, [Caen], 2.

64. Claude Langlois (1989) 'La rupture entre l'Eglise catholique et la Révolution', teoksessa François Furet (toim.) *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture* 3, Oxford: Pergamon Press, 384–385; Van Kley (1996) 371, 375.

65. 1800-luvusta ks. Aston (2000) x.

66. Aston (2000) 161–162, 166–167.